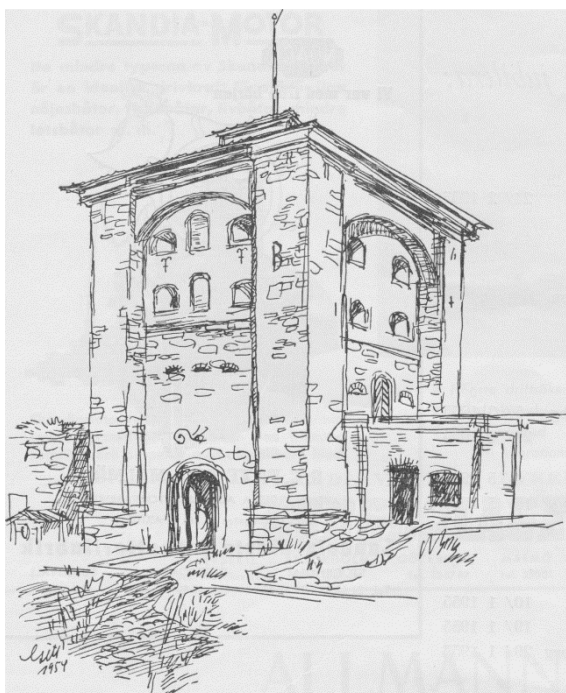

Nya Älvsborg

Anders Bothén (utdrag ur Kustposten 1954)

Vi svenskar har inte stora möjligheter att mäta oss med andra länders folk, när det gäller att för turister och gästande främlingar visa upp imponerande minnesmärken från gångna generationers liv och verksamhet. Vi saknar helt mäktiga, tusenåriga katedraler och konstskatter, som sydligare länder är så rika på, och som vi gärna reser ut och beundrar. Men i stället har vi i dag en kulturell och social

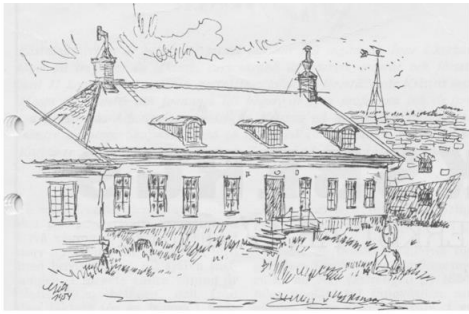
standard, som saknar motstycke i hela världen, och som vi är stolta att visa våra gäster. Denna kultur är resultatet av våra förfäders idoga kamp mot ett kallt klimat och en karg otillgänglig natur. En kamp, under vilken de djärva nyröjarna hela tiden varit tvungna att ha uppmärksamheten riktad på försvar mot allehanda illasinnade krafter. Runt om i vårt land bär runstenarna och hällristningarna, bygdeborgarna och de äldre kyrkobyggnaderna med sina tjocka murar och gluggar till fönster vittna om denna försvarskamp. Det är här fråga om enkla minnesmärken, utan alla anspråk på uppmärksamhet från turisten – men desto mer värdefulla för oss svenskar.

Från 16- 1700-talet är antalet synliga minnesmärken fler. Även göteborgstrakten och västkusten kan från denna tid uppvisa många vackra byggnadsverk. I Göteborg främst kronhuset, som påbörjades 1642, och de båda skansarna, Kronan och Lejonet, uppförda i slutet av 1600-talet.

Ute i älvmyningen ligger Nya Älvsborgs fästning som ett vackert smycke. "Västkustens nyckel" har man kallat fästningen och detta med all rätt. Låt vara, att Nya Älvsborg endast ett par gånger varit utsatt för direkta angrepp, men säkerligen har dess blotta tillvaro vid mer än ett tillfälle avhållit en fiende från att anfälla Göteborg.

Den 6 april 1644 låg danska flottan under kung Kristian IV befäl för ankar på Vikefjorden -nuvarande Älvsborgsfjorden -mellan Kyrkogårdsholmen och Käringberget. Dagen före hade den under holländsk flagg försökt segla förbi Älvsborgs slott in till Göteborg. Listen misslyckades emellertid, och danskarna

fick stanna ute på fjorden. Det var inte första gången den danske kungen var i Göteborg. Redan 1611 hade han varit här och den gången brände han Karl IX nya stad vid västerhavet, grundlagd 1607, och den första stad som bar namnet Göteborg. Samtidigt jämnade han staden Nya Lödöse med marken och brände ner Älvsborgs slott. Den här gången var det meningen att den nya staden Göteborg skulle ödeläggas, staden som svenskarna hade börjat grundlägga 1618, och som fått sina privilegier den 4 juni 1621.

Kommandantheuset på Nya Älvsborg är en av Göteborgs vackraste byggnader. Här var förr fästningens expeditionslokaler inrymda jämte bostäder för kommandanten och övriga officerare. Till vänster om kommandantheuset ligger den s.k. stenkasernen/med logement för underbefäl och besättning. Till höger en mindre byggnad avsedd för vakten, corps de garde, eller som besättningen kallade den "kortugalet". Till höger om vaktstolen ligger ingången till en av fästningens krutkammare.

Danskarna gick nu in för att avspärra Göteborg från all tillförsel från sjösidan, samtidigt som en dansk här skulle angripa söderifrån och norska trupper anlägga en skans vid Rya nabbe. Man drog sig inte för att nedhugga håken på Vinga, och lägga två danska örlogsmän under holländsk flagg där ute, för att lägga beslag på alla svenska fartyg på ingående till Göteborg. I ett brev till rikskanslern rapporteras från Göteborg den 13 april 1644, att "den falske räfven, jutekungen, hade låtit förfärdiga en skans (blockhus) på en holme i den svenska skärgården, Kyrkogårdsholmen benämnd; där låg han med sin flotta och hade den 11 frestat, hur långt han kunde skjuta därifrån. Med lod hade han då nått öfver Käringberget, och med skrot in på landet under samma berg." Förutom denna skans började danskarna utföra försänkningar i inloppet, varigenom man ville förhindra att den holländska flottan kom svenskarna till undsättning. Kung Kristian reste under tiden till Bohus för att sammanträffa med sin svärson, ståthållaren i Norge Hannibal Sehestedt. Från Bohus sände han ett brev till landshövding Nils Mannersköld i Göteborg, och uppmanade denne att uppgiva staden. Landshövdingen svarade att om danske kungen ville besöka staden Göteborg, skulle han som en ärlig man och kavaljer veta att möta hans majestät på så sätt som en fiende bör mottagas. Brevet var daterat den 17 april 1644.

Utanför fästningen ligger ett långsträckt utanverk, det s.k. hornverket, med i vallarna inbyggda valv. Här finns också inåt staden en skyddad hamn med stenbryggor. Genom ett valv i muren kom man från den yttre båthamnen in i en inre, nu igenfylld sådan. Den vackra byggnaden var en gång fästningens sjukhus, om vilket det berättas, att utrymmet där var så trångt, att patienterna ofta fick ligga två i varje säng, för att alla skulle få plats. Byggnaden är uppförd omkring år 1775.

Emellertid ingick rapporter till kung Kristian, som hade till följd att danska flottan skyndsamt avseglade från Göteborg på eftermiddagen den 28 april. Holländska flottan hade siktats, och från danskt håll fruktade man att få hela sin flotta innesluten.

Gothenbrille var det namn kung Kristian gav skansen på Kyrkogårdsholmen, och denna skans var ursprunget till Älvsborgs fästning, som svenskarna började anlägga, för att hindra ett upprepande av de danska försöken att spärra hamninloppet.

Redan 1644 hade man, efter påtryckningar från magistraten i Göteborg,

provisoriskt befäst Kyrkogårdsholmen, och 1652 yrkades från stadens myndigheter att den skulle förses med permanenta verk, för att skydda staden mot blockaden till sjöss.

I augusti månad 1653 tog befästningsarbetena på allvar sin början under ledning av generalkvartermästaren Johan Wärnschiöld. Denne efterträddes vid sin död 1674 av Erik Dahlberg. Sedan gamla Älvsborg raserats 1660 förordnade regeringen att fästningen på Kyrkogårdsholmen skulle övertaga namnet och kallas Nya Älvsborg.

Fästningen består av ett oregelbundet bastionerat femhörnigt verk med kasematterade kurtiner, av vars fronter den mot segelleden i söder vettande var uppförd i två våningar. Mitt på kurtinen i norr uppfördes ett fyrkantigt torn med huvudingång till själva fästningen. I tornets andra våning är slottskyrkan belägen, och från dess läktare för en trappa i torn-muren vidare Ull tornets tredje våning. Tornets fjärde våning revs 1766, då den var mycket bristfällig. Såväl tredje som fjärde våningarna i tornet var anordnade för uppställning av artilleri med två pjäser på varje sida och i varje våning. Befästningsanläggningarna på den norra holmen utgöres av ett hornverk med framförliggande mindre utanverk.

ästningskyrkan är belägen i tornet och har två ingångar. Inne i kyrkan löper på tre sidor en läktare, vars skrank är vackert ornerat och försedd med 11 konstnärligt utförda porträttmedaljonger föreställande Kristus med Moses till vänster och Johannes till höger, och fyra profeterna och de fyra Evangelisterna. Altartavlans motiv är Kristus på korset och däröver en mindre målning, Skapelsen, med en ängel på vardera sidan. Porträttet av Karl XII är en kopia, vars original förvaras på Göteborgs museum.

Under de massiva vallarna ligger flera förrådsvalv, krutkammare m. m. När fästningen på 1830-talet uppläts till fångvården, användes dessa som fångvalv. I en tidningsnotis den 30 januari 1852

meddelas, att den äldste av landets livstidsfångar, Carl Palm, avlidit på Nya Älvsborg. Palm hade genom Kungl. Maj:ts dom av den 7 augusti 1798 för subordinationsbrott och första resan stöld blivit dömd till livstids straffarbete, och sålunda tillbragt över 50 år på fästning. Fångdräkten på Nya Älvsborg var den vanliga grå med bokstäverna LF i svart insydda på ryggen. Officiellt betydde de båda bokstäverna livstidsfånge, men bland fångarna var den vanliga tolkningen LEVE FRIHETEN!

Sista kommandanten på Nya Älvsborg var majoren H. E. von Normann. Denne hade som ung kommenderats som instruktions-officer till Stockholm, där han gjorde sig bemärkt genom sitt skarpa matematiska huvud, men också genom sin bitande kvickhet. Major Normann stod i gunst hos konung Oskar I, och hans utnämning till kommandant torde närmast ha föranletts av konungens önskan att fångarna skulle behandlas på ett mänskligare sätt än tidigare. De fångar för vilka major Normann fattat förtroende åtnjöt också stor frihet, vilken inte missbrukades. Den 23 december 1868 kunde man i tidningarna läsa en liten notis under rubriken "Avdankad fästning", vari meddelades, att Kungl. Maj :t förklarar att Nya Älvsborgs fästning skall upphöra att räknas bland rikets fästningar.

Under Tordenskiolds belägring av Nya Älvsborg i juli 1719 lät kommandanten, överstelöjtnant Lillie, en söndag kommendera halva fästningens besättning till gudstjänst. Tordenskiold lät emellertid inte sina kanoner vila ens under gudstjänsttid. En kula fann väg genom en av kyrkans fönstergluggar, slet av benet på en kanoniär, som satt på läktaren, och fastnade i muren över ingångsdörren.